

silskogospodarskoi produkcii Zakon Ukrainy vid 05.11.2020 r. 985-IX. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-20#n84>.

Відомості про автора

ВДОВЕНКО Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Вінницький національний аграрний університет, вул. Сонячна, 3, м. Вінниця, 21008, e-mail: vdovenko_larisa@i.ua

VDOVENKO Larisa, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, banking and insurance, Vinnytsia National Agrarian University, 21008, Vinnytsia, Soniachna str, 3, e-mail: vdovenko_larisa@i.ua

ВДОВЕНКО Лариса Александровна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Винницкий национальный аграрный университет, ул. Солнечная, 3, г. Винница, 21008, e-mail: vdovenko_larisa@i.ua

УДК 330.341.1

DOI: 10.37128/2411-4413-2020-4-3

КОВАЛЕНКО О.В.,
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу економічних досліджень,
Інститут продовольчих ресурсів НААН
України
(м. Київ)

ГАРБАР Ж.В.,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри аграрного
менеджменту та маркетингу,
Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)

**ІННОВАЦІЙНИЙ
РОЗВИТОК
ПІДПРИЄМСТВ
ХАРЧОВОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ
УКРАЇНИ**

У статті узагальнено та систематизовано особливості інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості в Україні. Проаналізовано динаміку обсягу та

структури витрат підприємств харчової промисловості на інновації. З'ясовано важливість впровадження маркетингових інновацій, які є пріоритетними для підприємств ЄС. В Україні надається перевага технологічним та продуктовим інноваціям, які дають найшвидший результат. Доведено, що рівень інноваційної діяльності українських підприємств харчової промисловості є недостатнім для забезпечення розвитку галузі на основі інноваційної моделі та ефективної модернізації. Охарактеризовано джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості в Україні. З'ясовано, що ключовим джерелом фінансування інноваційного розвитку є власні кошти підприємств, частка яких становить понад 80% усіх ресурсів.

Визначено проблеми розвитку інноваційної діяльності в Україні: політична нестабільність, відсутність верховенства права в сфері інтелектуальної власності, труднощі в отриманні фінансових ресурсів, низькі показники введення інформаційних та комунікаційних технологій. З'ясовано переваги впровадження інновацій у харчову промисловість: підвищення продуктивності праці внаслідок автоматизації виробництва; покращення якості продукції; розширення ринків збуту продукції; підвищення конкурентоспроможності продукції. Висвітлено основні результати впровадження інновацій: збільшення асортименту; поліпшення якості продукції; збереження та розширення традиційних ринків збуту; зростання виробничих потужностей, скорочення витрат. Визначено пріоритетні завдання державного регулювання інноваційного розвитку на найближчу перспективу: стимулювання інноваційної діяльності; удосконалення системи захисту права інтелектуальної власності; розробка державної стратегії інноваційного розвитку харчової промисловості; збереження та розвиток кадрового потенціалу.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, джерела фінансування інноваційної діяльності, стратегія інноваційного розвитку, харчова промисловість.

Табл.: 3. Рис.: 6. Літ.: 17.

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE FOOD INDUSTRY OF UKRAINE

KOVALENKO Olga,
Doctor of Economic Sciences,
Senior Research Fellow,
Head of the department of economic research,
Institute of Food Resources of NAAS of Ukraine
(Kyiv)

HARBAR Zhanna,
Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of
Agrarian Management and Marketing,
Vinnitsia National Agrarian University
(Vinnitsia)

The article summarizes and systematizes the features of innovative activity of food industry enterprises in Ukraine. The dynamics of the volume and structure of expenditures of food industry enterprises on innovations is analyzed. The importance of implementing marketing innovations, which are a priority for EU companies, has been clarified. In Ukraine, preference is given to

technological and product innovations that give the fastest results. It is proved that the level of innovative activity of Ukrainian food industry enterprises is insufficient to ensure the development of the industry on the basis of an innovative model and effective modernization. Sources of financing of innovative activity of food industry enterprises in Ukraine are characterized. It is established that the key source of funding for innovative development is the own funds of enterprises, which account for more than 80% of all resources.

The problems of innovation development in Ukraine are identified: political instability, lack of rule of law, difficulties in obtaining financial resources, low rates of introduction of information and communication technologies. The advantages of introducing innovations in the food industry are clarified: increase of labor productivity due to automation of production; improving product quality; expansion of product markets; increasing the competitiveness of products. The main results of innovation implementation are clarified: increase of assortment; improving product quality; preservation and expansion of traditional markets; growth of production capacities, reduction of expenses. The priority tasks of the state regulation of innovative development for the near future are determined: stimulation of innovative activity; improving the system of protection of intellectual property rights; development of the state strategy of innovative development of the food industry; preservation and development of human resources.

Keywords: innovations, innovative activity, innovative development, sources of financing of innovative activity, strategy of innovative development, food industry.

Tabl.: 3. Fig.: 6. Lit.: 17.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

КОВАЛЕНКО О.В.,
*доктор экономических наук,
старший научный сотрудник,
заведующий отделом экономических исследований,
Институт продовольственных ресурсов НААН Украины
(г. Киев)*

ГАРБАР Ж.В.,
*доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры аграрного
менеджмента и маркетинга,
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)*

В статье обобщены и систематизированы особенности инновационной деятельности предприятий пищевой промышленности в Украине. Проанализирована динамика объема и структуры расходов предприятий пищевой промышленности на инновации. Выяснено важность внедрения маркетинговых инноваций, которые являются приоритетными для предприятий ЕС. В Украине предоставляется преимущество технологическим и продуктовым инновациям, которые дают быстрый результат. Доказано, что уровень инновационной деятельности украинских предприятий пищевой промышленности является недостаточным для обеспечения развития отрасли на основе инновационной модели и эффективной модернизации. Охарактеризованы источники финансирования инновационной деятельности предприятий пищевой промышленности в Украине. Установлено, что

ключевим источником финансирования инновационного развития являются собственные средства предприятий, доля которых составляет более 80% всех ресурсов.

Определены проблемы развития инновационной деятельности в Украине: политическая нестабильность, отсутствие верховенства права, трудности в получении финансовых ресурсов, низкие показатели ввода информационных и коммуникационных технологий. Выявлены преимущества внедрения инноваций в пищевой промышленности: повышение производительности труда вследствие автоматизации производства; улучшение качества продукции; расширение рынков сбыта продукции; повышение конкурентоспособности продукции. Выяснены главные результаты внедрения инноваций: увеличение ассортимента; улучшение качества продукции; сохранение и расширение традиционных рынков сбыта; рост производственных мощностей, сокращение издержек. Определены приоритетные задачи государственного регулирования инновационного развития на ближайшую перспективу: стимулирование инновационной деятельности; совершенствование системы защиты прав интеллектуальной собственности; разработка государственной стратегии инновационного развития пищевой промышленности; сохранение и развитие кадрового потенциала.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационное развитие, источники финансирования инновационной деятельности, стратегия инновационного развития, пищевая промышленность.

Табл.: 3. Рис.: 6. Лит.: 17.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток підприємств у сучасних економічних умовах дає можливість збільшити прибуток, посилити власні конкурентні переваги, охопити більший сегмент ринку, а також запобігти появі кризових ситуацій. Сучасний стан інноваційного розвитку підприємств України загалом та підприємств харчової промисловості зокрема неможливо назвати задовільним. Наразі спостерігається недостатній рівень нововведень у процеси виробництва та реалізації продукції підприємств харчової промисловості. Це негативно впливає на конкурентоспроможність підприємств, обсяги реалізації продукції та рівні прибутковості діяльності. Глобалізаційні та інтеграційні процеси загострюють питання прискорення інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості України як запоруки їхнього подальшого ефективного функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості були розглянуті в працях Д. Крисанова [3], М. Бердар [4], В. Гарбара [5], Г. Мохонько [6], А. Дискіної [13], Л. Мармуль [14], М. Сичевського [15], Ємчик Т.В. [16], Шпикуляка О.Г. [17] та ін. Водночас, віддаючи належне науковим напрацюванням вчених у дослідженні цієї проблематики, потрібно відзначити, що мінливість умов функціонування національних виробників продовольства вимагає постійного моніторингу стану їхнього інноваційного розвитку та потребує подальших наукових досліджень.

Мета статті полягає в аналізі поточного стану інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості для виявлення проблем, які перешкоджають цьому розвитку, та шляхів його пожевлення.

Виклад основного матеріалу. Стан інноваційної діяльності в Україні неможливо вважати задовільним. Високотехнологічний сектор виробляє лише

0,5% та охоплює 4% промислових підприємств, він є значно меншим, аніж у країнах Європи [1].

Водночас продовжується тенденція скорочення кількості промислових підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність. У 2019 р. таких підприємств було лише 782, що становить 13,8% від усіх промислових підприємств України [2].

На рис. 1 проаналізована інноваційна активність українських підприємств.

Рис. 1. Інноваційна активність підприємств України, 2015–2019 рр.
 Джерело: розраховано за даними [1]

Підприємства харчової промисловості не є винятком. Проте ситуація тут є ще гіршою через наявність певних особливостей інноваційної діяльності в харчовій промисловості, що пояснюється певними обставинами:

- потреба чіткого дотримання вимог технології виробництва, температурних та інших режимів під час виготовлення, зберігання та транспортування продукції;
- відсутність залежності характеристик інновацій від стану бази стандартів галузі;
- залежність якості та безпечності кінцевої продукції від дотримання вимог нормативних документів стосовно сировини;
- будь-які порушення можуть мати негативні наслідки для споживачів;
- відсутність системних досліджень попиту на продукцію з інноваційними складовими та спроможності населення заплатити за неї [3].

Зазначені особливості ускладнюють та урізноманітнюють проведення інноваційної діяльності у харчовій промисловості.

За даними Державної служби статистики України можна спостерігати

тенденцію до зменшення кількості підприємств харчової промисловості, які впроваджують інновації. Про це свідчать дані, наведені на рис. 2.

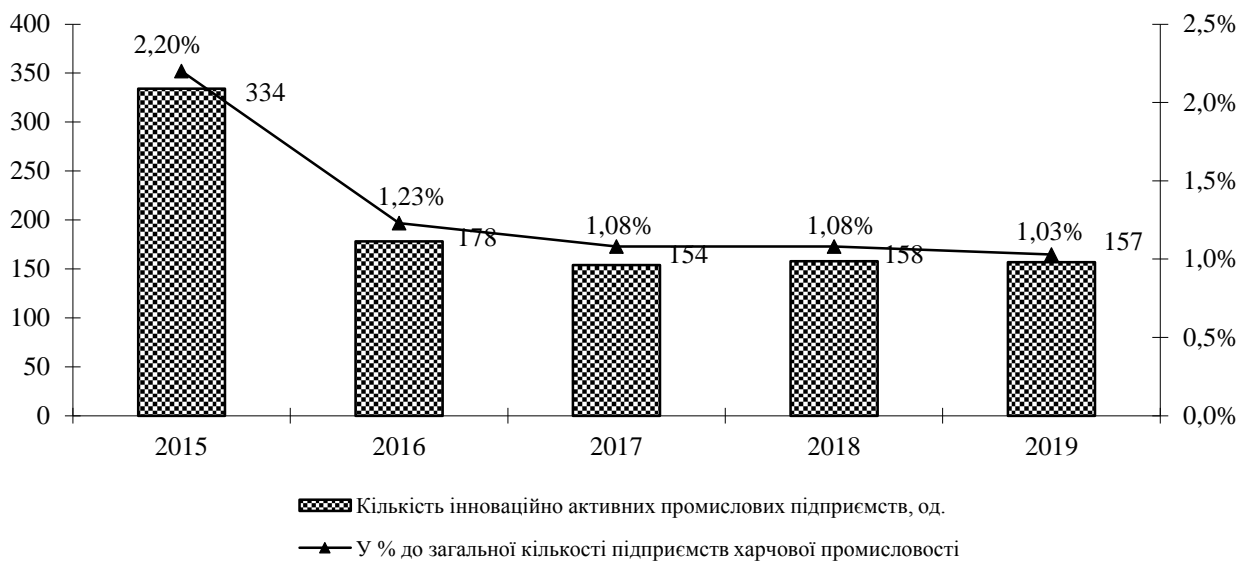

Рис. 2. Кількість інноваційно активних підприємств харчової промисловості в Україні, 2015–2019 рр., од.

Джерело: розраховано за даними [1]

Отже, можна спостерігати скорочення частки підприємств харчової промисловості, які впроваджують інновації, та самої кількості таких підприємств. Поряд із тим варто зазначити, що загальна чисельність підприємств цієї галузі зростає, про що свідчать дані, наведені на рис. 3. Тобто галузь розвивається, але не орієнтується при цьому на новітні наукові та технологічні доробки.

У 2016–2017 рр. відбулося скорочення кількості підприємств харчової промисловості, оскільки через посилення ринкової конкуренції значна їх кількість не витримала зовнішнього тиску.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС, а також створення в рамках цієї Угоди Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом є важливими чинниками розвитку конкурентоспроможності харчової промисловості, оскільки для України відкриваються перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС вітчизняними компаніями, підвищення рівня якості, безпечності та екологічних характеристик української харчової продукції.

Однак запровадження режиму вільної торгівлі з ЄС може викликати такі небезпеки:

- суттєве зниження або поступове скасування тарифних ставок на промислові харчові продукти (майже 85% тарифних ліній), що не охоплені тарифними квотами, призведе до скорочення податкових надходжень до державного бюджету України;

- послаблення конкурентних позицій та зниження доходів малих і середніх вітчизняних харчопереробних підприємств внаслідок зростаючої конкуренції на

внутрішньому ринку;

– відсутність 100% гармонізації українських стандартів безпечності та якості продукції до європейських може сприяти зростанню на внутрішньому продовольчому ринку дешевих, низькоякісних харчових продуктів європейського походження, що не мають ринків збуту в країнах ЄС;

– скасування експортних мит на насіння соняшнику згідно з Угодою може спричинити виникнення проблем із забезпеченням сировиною і спричинити зростання цін на соняшникову олію. Це, в свою чергу, спонукатиме виробників, які використовують соняшникову олію як сировину (виробництво майонезів, маргаринів, кондитерських виробів, спредів, сирних та молочних продуктів із вмістом рослинної олії, виробництво готової їжі та страв тощо), перейти на більш дешеву та менш якісну сировину, зокрема пальмову олію.

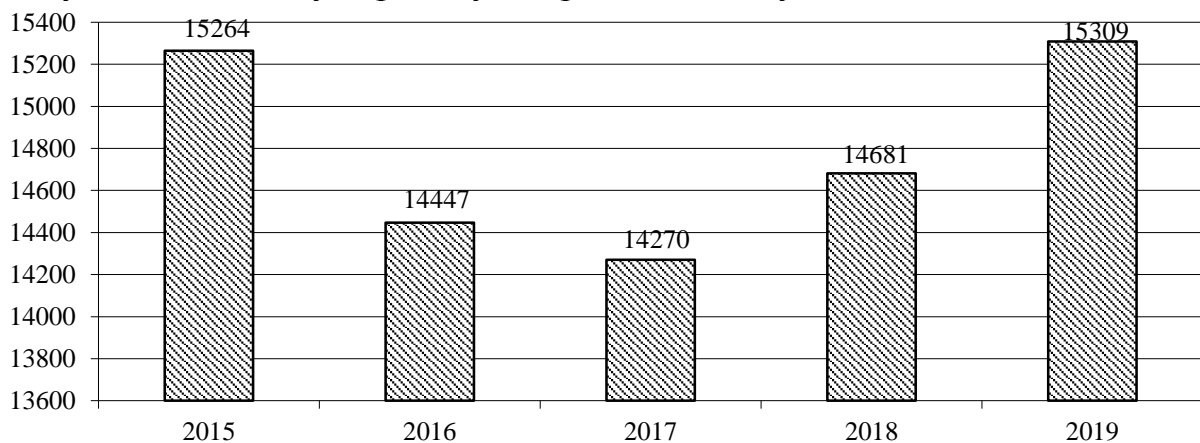

Рис. 3. Кількість підприємств харчової промисловості в Україні, 2015–2019 рр., од.

Джерело: розраховано за даними [1]

За таких умов саме інноваційна спрямованість розвитку стала ключовою вимогою для збереження конкурентних позицій. Але незалежно від темпів зростання кількості підприємств харчової промисловості лише 1% підприємств впроваджує інновації у власну діяльність.

Потрібно зазначити, що рівень інноваційної активності підприємств харчової промисловості України значно нижчий, ніж світовий. Зокрема у країнах ЄС частка інноваційно активних підприємств становить 53%. Найнижчі показники демонструє промисловість Португалії (26%) та Греції (29%), а найвищі – підприємства Нідерландів (62%), Австрії (67%), Німеччини (69%), Данії (71%), Ірландії (74%). Підприємства харчової промисловості демонструють один із найконсервативніших видів діяльності в Україні, його модернізаційний стан не відповідає сучасним вимогам, оскільки мінімальний рівень інноваційної активності, якого вимагає ефективний розвиток галузі, становить 40–45% [4; 5].

Найбільш інноваційно активні підприємства харчової промисловості зосереджені у м. Києві (41%), Харківській області (23%), Київській області

(19%), Дніпропетровській області (10%). На інші регіони припадає 7% інноваційно активних виробників харчових продуктів [6, с. 184].

Підприємства однаковою мірою обирають внутрішні та зовнішні НДР. Так у 2019 р. 5 підприємств спрямували кошти на внутрішні НДР та 6 – на зовнішні. Проте, якщо говорити про обсяги, то на внутрішні НДР було витрачено 15438 тис. грн., а 8489,9 тис. грн. витрат – на зовнішні НДР [1]. Тобто підприємства української харчової промисловості намагаються розробляти та впроваджувати інновації власними силами.

Обсяги інноваційних витрат не демонструють усталеної тенденції, вони є чутливими до загальноекономічних умов функціонування підприємств. Ключовим аспектом інноваційного забезпечення є недостатність загального рівня фінансування.

Аналіз витрат на інновації демонструє, що впродовж 2015–2019 рр. не відбулося значних структурних зрушень. Спостерігається стійке домінування спрямованості коштів на технічне переоснащення виробництва. Пояснити це можна високим рівнем спрацювання основних засобів підприємств, проте така структура інноваційних витрат є неефективною.

Загалом підприємства харчової промисловості витратили на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення у 2019 р. більше 3 млрд грн. Окремі автори вказують, що такі обсяги фінансування не можуть забезпечити розширене інноваційно-технологічне відтворення промислового виробництва та реструктуризацію економіки на основі впровадження науково-технічних досягнень [4, с. 22].

Більш детально напрями витрат на інновації наведено на рис. 4.

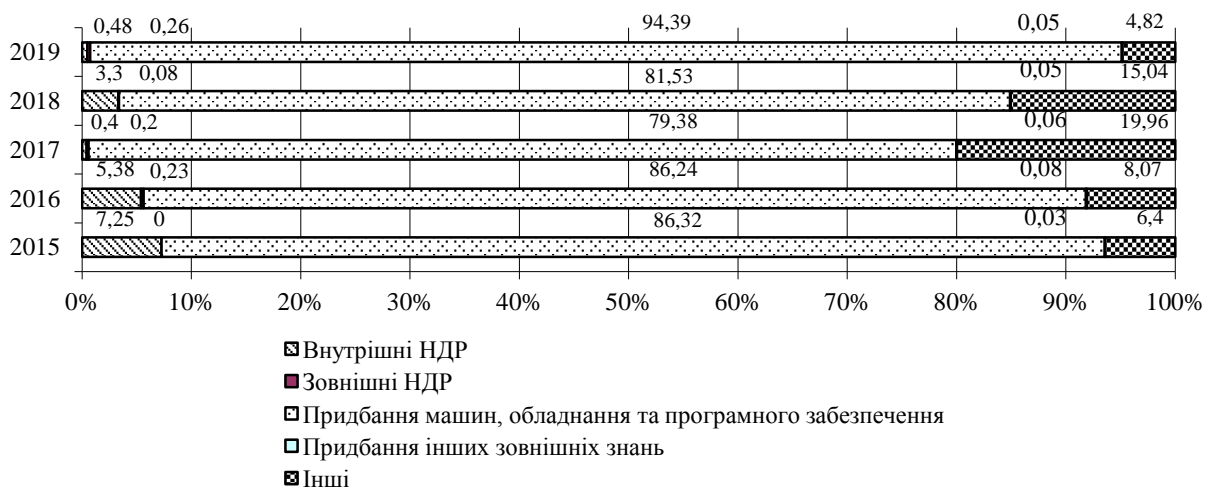

Рис. 4. Структура витрат підприємств харчової промисловості на інновації в Україні, 2015–2019рр., %

Джерело: розраховано за даними [1]

Аналіз пропорцій розподілу фінансування між НДР та купівлею нового обладнання в країнах ЄС демонструє, що в Бельгії, Ісландії та Люксембурзі витрати на дослідження значно перевищують витрати на оновлення основних засобів. Пропорції їхнього розподілу для Болгарії – 1:19, Естонії – 1:8, Польщі та

Словаччини – 1:7. Для порівняння в Україні цей показник менший, ніж 1:2. Українські виробники повною мірою не використовують власний інноваційний потенціал, що сповільнює процеси модернізації та спричиняє консервацію традиційних низькотехнологічних виробництв із низькою доданою вартістю [4, с. 22].

Інноваційна продукція на українських підприємствах харчової промисловості освоюється зазвичай шляхом використання надбань попередніх років. Така «інноваційна» продукція має незначний ступінь новизни або ж є квазіінноваційною. Лише чверть підприємств, які заявляють про впровадження інноваційної продукції або технологій, впевнено можна віднести до інноваційних. Решта ж підприємств харчової промисловості випускає продукцію, що є новою лише для цього підприємства. Підтвердженням цього є дані, представлені у табл. 1.

Таблиця 1

**Інноваційність розробок підприємств харчової промисловості
України, 2015–2019 рр.**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	Відхилення, +, -
Кількість промислових підприємств, які впроваджували інновації, од.						+, -
Інноваційні для підприємств	147	122	139	131	143	-4
Інноваційні для ринку	18	32	19	46	22	4
Кількість промислових підприємств, які впроваджували інноваційні процеси, од.						
Інноваційні для підприємств	116	275	275	204	159	43
Суттєво нові, ресурсозберігаючі	41	96	96	89	59	18
Кількість упроваджених видів інноваційної продукції, од.						
Інноваційні для підприємств	387	694	483	664	505	118
Інноваційні для ринку	68	191	80	229	86	18

Джерело: розраховано за даними [1]

Українські підприємства харчової промисловості не приділяють потрібної уваги впровадженню маркетингових інновацій, які є пріоритетними для підприємств ЄС. Маркетингові інновації впроваджують 65% підприємств, намагаючись більш повно задовольнити вимоги вибагливого європейського споживача [4, с. 24]. Зосередженість уваги на зовнішньому середовищі свідчить про проходження країнами Європи етапу технічної, технологічної та продуктової модернізації. Наразі розвиток підприємств харчової промисловості забезпечується головним чином завдяки завоюванню міцних конкурентних позицій на ринку і досягається це завдяки саме маркетинговим інноваціям. В Україні ж надається перевага технологічним та продуктовим інноваціям, які дають найшвидший результат. Технологічний напрям інноваційного розвитку вимагає від підприємства вирішення таких завдань: розробка та впровадження технологій зберігання сировини; застосування ресурсоощадних технологій; розробка та впровадження власних пакувальних ліній; удосконалення технологічних процесів для зменшення часу виробничого циклу без втрати якості продукції; удосконалення методів транспортування.

Завдання продуктового напрямку інноваційного розвитку: розробка та виробництво екологічно чистих продуктів та продукції для певних груп

населення (продукти дитячого харчування, діабетичні продукти тощо) [5, с. 42–43].

У табл. 2 наведено показники реалізації інноваційної продукції підприємствами харчової промисловості в Україні та за її межами.

Таблиця 2

Обсяги реалізації інноваційної продукції підприємствами харчової промисловості України, 2015–2019 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	Відхилення, +, -
Кількість промислових підприємств, які реалізували інноваційну продукцію, од.	143	144	117	169	114	-29
у т.ч. нову для ринку	23	36	25	46	30	7
у т.ч. нову лише для підприємства	135	116	102	144	97	-38
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, тис. грн.	4874534,3	н.д.	4711870,8	6292419,8	5779954	905420
у т.ч. нову для ринку	877620,2	н.д.	436250,4	2253125,2	847901,6	-29719
у т.ч. нову лише для підприємства	3996914,1	н.д.	4275620,4	4039294,6	4932053	935139
Підприємства-експортери інноваційної промислової продукції, од.	210	н.д.	37	н.д.	36	-174
Обсяг реалізованої інноваційної продукції за межі України, тис. грн.	10824465	н.д.	335826,5	н.д.	789749,8	-10034716

Джерело: розраховано за даними [1]

З 2018 р. Україна не оприлюднює показник обсягу наукоємного експорту, вказуючи на положення Закону України «Про державну статистику», де зазначена можливість визначати статистичну інформацію щодо конкретного респондента конфіденційною. Тому наразі складно з'ясувати реальні обсяги інноваційної та квазіінноваційної продукції українських підприємств харчової промисловості. Проте, можна впевнено стверджувати, що кількість таких підприємств-експортерів незначна та продовжує скорочуватися, а за межі України реалізується невелика частка інноваційної продукції.

Результати аналізу інноваційної діяльності українських підприємств харчової промисловості свідчать, що її рівень є недостатнім для забезпечення розвитку галузі на основі інноваційної моделі розвитку та ефективної модернізації.

Слабкий розвиток інновацій в Україні зумовлений наявністю бар'єрів, які уповільнюють, а часом унеможливають реалізацію інноваційного потенціалу підприємств. Головним з бар'єрів є недостатність обсягів фінансування

інноваційної діяльності.

Динаміка обсягу фінансування інноваційної діяльності в Україні впродовж 2015–2019 рр. наведена на рис. 5.

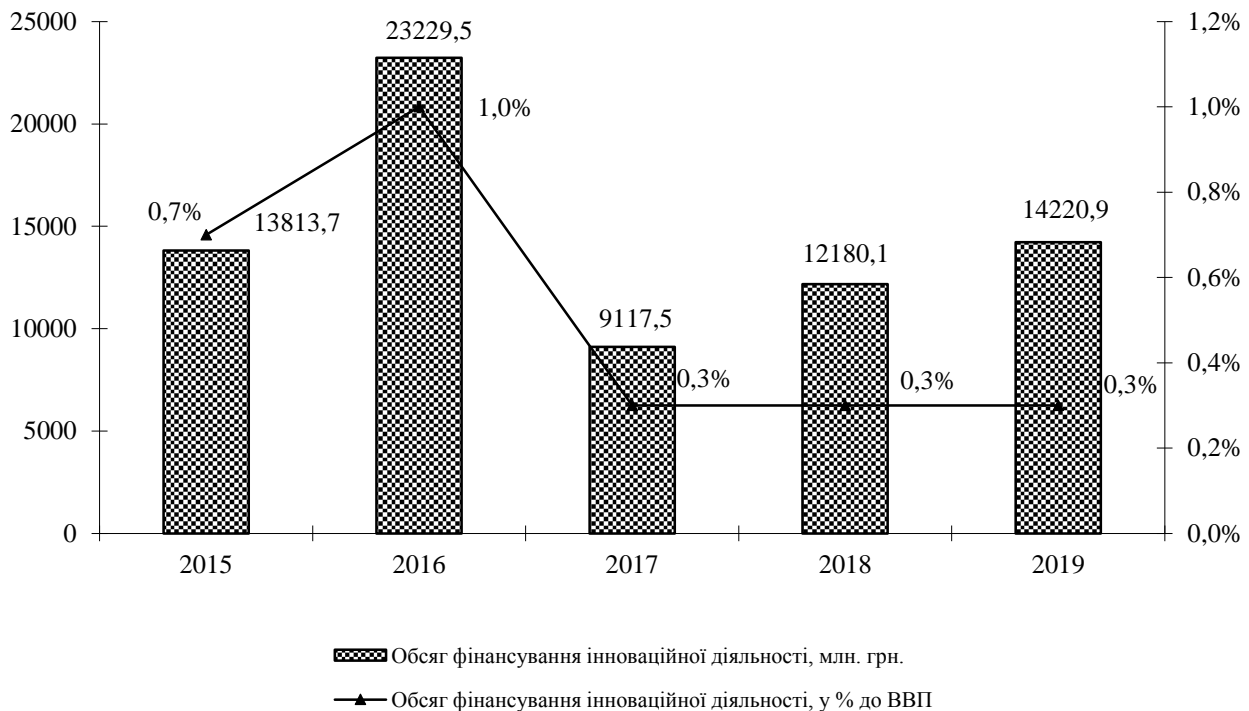

Рис. 5. Обсяг фінансування інноваційної діяльності в Україні, 2015–2019 рр.

Джерело: розраховано за даними [1]

Ключовим джерелом фінансування інноваційного розвитку є власні кошти підприємств, частка яких становить понад 80% усіх ресурсів (табл. 3). Зважаючи на низький рівень рентабельності діяльності підприємств харчової промисловості, можна зробити висновок, що можливості такого джерела фінансування виявляються недостатніми, що гальмує модернізацію виробничого потенціалу.

Наразі українські підприємства харчової промисловості працюють у складних фінансово-економічних та політичних умовах. Через кризу, що розпочалася внаслідок пандемії, спостерігається спад виробництва, що насамперед призводить до зменшення обсягів прибутку, який потрібен для нагромадження інвестиційних ресурсів. Зниження курсу гривні відносно євро та долара провокує знецінення заощаджень підприємств харчової промисловості, які можна було б спрямувати на інноваційний розвиток. Українські підприємства харчової промисловості не резервують кошти амортизаційного фонду, а замість цього використовують їх у поточній діяльності. А коли й вкладають власні кошти в інноваційний розвиток, то інвестиції націлені на невеликі інноваційні проекти (модифікація продукції або модернізація певної частки устаткування).

Бюджетне фінансування інноваційної діяльності впродовж 2015–2019 рр. практично не здійснювалося. Це не відповідає світовій практиці, згідно з якою у розвинутих країнах основним джерелом фінансування інноваційної діяльності є

бюджетні кошти – держава фінансує до половини науково-технологічних витрат та від половини до двох третин витрат на фундаментальні дослідження [5, с. 41].

Таблиця 3

Обсяг та структура фінансування інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості в Україні за джерелами фінансування, 2015–2019 рр.

Показник	2015		2016		2017		2018		2019		Відхилення, +, -
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
Обсяг фінансування інноваційної діяльності	1540,3	100,0	2186,5	100,0	1402,0	100,0	1336,9	100,0	3227,8	100,0	1687,5
у т. ч. за рахунок власних коштів	1476,6	95,9	1771,4	81,0	1274,3	90,9	1202,2	89,9	2767,6	85,7	1291
коштів державного бюджету	0,05	0,003	0,65	0,03	–	0,0	–	0,0	–	0,0	-0,05
коштів місцевих бюджетів	0,3	0,02	6,5	0,3	–	0,0	–	0,0	–	0,0	-0,3
коштів іноземних інвесторів	1,6	0,1	6,5	0,3	–	0,0	–	0,0	–	0,0	-1,6
кредитів	61,8	4,0	375,0	17,2	113,3	8,1	117,2	8,8	445,7	13,8	383,9
інших коштів	–	0,0	25,0	1,1	–	0,0	–	0,0	14,4	0,4	14,4

Джерело: розраховано за даними [1]

Іншим можливим джерелом фінансування є кошти інвесторів. Проте, іноземних інвесторів не цікавить вкладання коштів у підприємства харчової промисловості України. Причинами такого явища є: нестабільність податкової та економічної політики держави; залежність інноваційного сектору від політичних змін; правова нестабільність; адміністративний тиск; корупція; нерозвиненість інноваційної інфраструктури. Також іноземних інвесторів відштовхують гібридна війна с Російською Федерацією, проведення АТО, складність ефективного стратегічного планування в умовах нестабільності, складність процедури відкриття бізнесу, яка супроводжується високим рівнем корупції. Українські ж інвестори віддають перевагу менш ризикованим, альтернативним напрямам вкладення коштів, які за наявних в Україні умов гарантують негайний позитивний ефект та більші вигоди [7, с. 13].

Нестача власних ресурсів, відсутність зацікавленості інвесторів та державної підтримки інноваційної моделі розвитку підприємств харчової промисловості змушує виробників до залучення кредитних ресурсів. Так у 2019 р. підприємства харчової промисловості отримали 445769 тис. грн. кредитів, що в чотири рази більше, аніж у 2018 р. [1]. За допомогою кредитних коштів підприємства зазвичай розширюють інноваційно-технологічну базу виробництва.

Багато підприємств галузі є невеликими за розмірами (про що свідчать дані, наведені на рис. 6), їм складно отримати кредитні кошти на вигідних умовах. Висока вартість кредитних ресурсів ускладнює їхнє залучення до

фінансування інноваційних проєктів, особливо для невеликих та низькорентабельних підприємств харчової промисловості, які неспроможні залучати довгострокові кредити на здійснення інновацій.

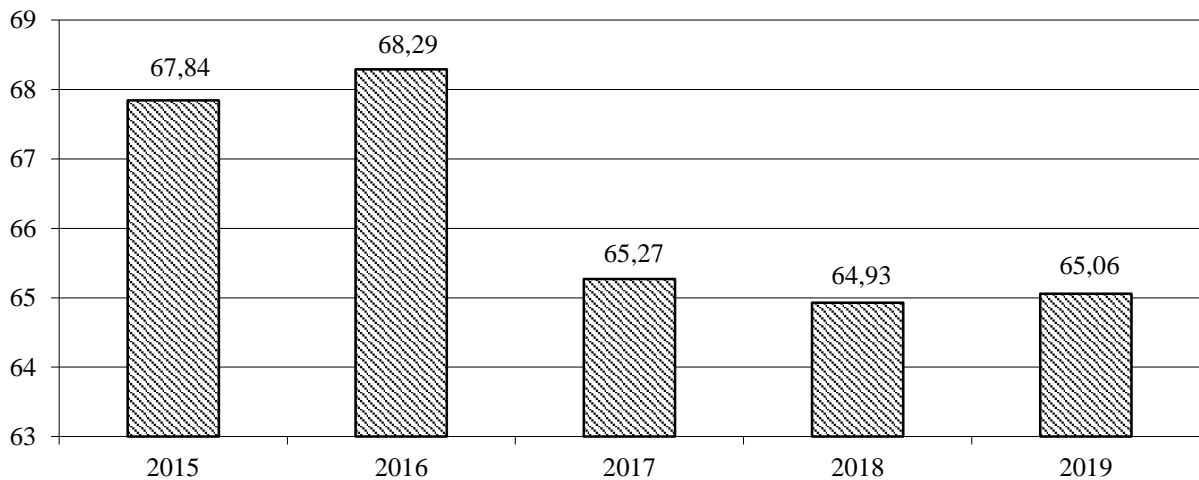

Рис. 6. Частка малих підприємств у харчовій промисловості в Україні, 2015–2019 рр.

Джерело: розраховано за даними [1]

Це пояснює складність придбання нових технологій з більш технологічно розвинених країн. У 2019 р. лише 6 українських підприємств змогли закупити нові технології за межами країни.

Водночас технологічна відсталість харчової промисловості України зумовлює низьку продуктивність праці, високу ресурсо- і енергоємність продукції. Таким чином, поряд зі створенням власних технологій необхідно залучати технології, розроблені в інших країнах та їхнє швидке освоєння.

Інноваційна активність підприємств харчової промисловості залежить у багатьох аспектах від інноваційного розвитку галузі машинобудування, яке забезпечує прогрес в інших галузях за ланцюговою реакцією. Але негативні процеси в цій галузі, нестабільність її розвитку не створюють належних умов для впровадження інновацій на підприємствах харчової промисловості [3].

До головних результатів упровадження інноваційної діяльності можна віднести: збільшення асортименту; поліпшення якості продукції; збереження та розширення традиційних ринків збуту; зростання виробничих потужностей, скорочення витрат. Проте проаналізовані статистичні дані підтверджують, що в Україні існує багато факторів, які гальмують інноваційний розвиток підприємств харчової промисловості.

Експерти вказують на такі головні проблеми розвитку інноваційної діяльності в Україні: політична нестабільність, відсутність верховенства права, труднощі щодо отримання фінансових ресурсів, низькі показники введення інформаційних та комунікаційних технологій [8; 9].

У доповіді «Оцінка готовності до майбутнього виробництва 2018» експерти оцінили готовність України до розвитку інновацій як середню. Серед проблем, які перешкоджають цьому, вони виділили: низький рівень розвитку кластерів та залучення прямих іноземних інвестицій; незацікавленість

державних організацій та установ у закупівлі інноваційної продукції; недостатність фінансування; незначна частка підприємств, що готові сприймати та впроваджувати інновації у виробничий процес [10].

Ці чинники цілком можна віднести й до тих, які заважають інноваційному розвитку підприємств харчової промисловості.

Наразі відсутні податкові пільги для підприємств, які виробляють інноваційну продукцію. Не здійснюється незалежне оцінювання патентів на винаходи від українських заявників для вибору найбільш ефективних технічних рішень та можливості їхнього залучення до господарського обігу підприємств [10].

Інший фактор, який гальмує розвиток інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості України, – це переважання серед підприємців короткострокових завдань над стратегічними планами. Звісно, інновації потребують часу для окупності інвестиційного проєкту, вони є ризиковими. Тому українські підприємства віддають перевагу традиційним методам діяльності та виробництва.

Також можна відзначити проблему монополізації ринку харчової промисловості. Така ситуація не дає підприємствам можливості робити паузи для впровадження інновацій. Вони мають швидко випускати продукцію, отримувати прибуток та не ризикувати власними коштами, вкладеними у розробку інновацій, обладнання, трудові ресурси та виробництво [6, с. 185].

Перешкодою для інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості є нестача кваліфікованої робочої сили. Водночас варто відзначити наявність потужного людського потенціалу. У доповіді «The Global Competitiveness Report 2019» вказано, що основою інноваційної конкурентоспроможності в Україні є людський капітал, знання, дослідження та їхні результати. Ефективна реалізація цих чинників є головною конкурентною перевагою України, яка зараз посідає 47 місце в рейтингу [8]. За даними останнього оприлюдненого звіту Світового економічного форуму «The Global Competitiveness Report 2019», Україна посіла 85 позицію серед 141 країни та займає високу позицію за підіндексом «навички» [9]. За даними Європейського інноваційного табло, яке відображає головні індикатори ефективності роботи інноваційної системи окремих країн ЄС, Україна відстає за майже всіма показниками, окрім показників людських ресурсів (110,3%) та впливу зайнятості (77,5%) [10]. Аналогічною є картина при оцінюванні позицій України за Індексом глобальної конкурентоспроможності, який характеризує Україну як країну зі значним кадровим потенціалом. Проте, міграція кваліфікованої робочої сили впливає на погіршення показників «індексу привабливання талантів» (105 місце проти 98-го у 2018 р.) та «індексу утримання талантів чи здатність утримати кваліфікований персонал» (66 місце проти 58-го у 2018 р.) [9].

Отже, рівень знань працівників має вагомий вплив на інноваційний потенціал підприємств харчової промисловості та на ефективність системи інноваційного управління. Саме наявність висококваліфікованих працівників

наразі забезпечує розробку та впровадження інноваційних процесів або продукції.

Окремі вчені вважають, що інноваційній діяльності підприємств харчової промисловості перешкоджає значний рівень корупції [12]. Діяльність інноваційної системи схильна до впливу фактору корупції через те, що вона включає до свого складу адміністративні органи та підлягає активному державному регулюванню. Інновації є принципово новим фактором виробництва, а тому розробка, впровадження та просування відповідної продукції та технологій вимагають підтримки, іноді на шкоду сформованим ринковим правилам. Також інноваційна система вимагає побудови тісного зв'язку між підприємцями та державою, що створює додаткову можливість для просування інтересів деяких учасників ринку шляхом використання нелегальних чи напівлегальних схем. Підтримка інноваційної діяльності передбачає вибір найкращих кандидатів за неможливості встановлення чітких критеріїв цього вибору, що створює основу для використання напівлегальних або нелегальних схем взаємодії [12, с. 267].

В умовах неефективного державного управління та невизначеності у підприємців скорочуються горизонти планування, а тому інноваційні проекти втрачають для них свою привабливість.

Вагомою перешкодою для інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості є порушення права інтелектуальної власності. Існує проблема щодо реалізації гарантій, які мають надаватися на законодавчому рівні. Відсутній механізм захисту, коректної державної реакції на попередження, виявлення, притягнення до відповідальності порушників цього права.

Серед проблем можна відзначити непрозорість, складність функціонування українських товарних ринків. Інвестори зустрічаються зі складнощами щодо отримання об'єктивної та оперативної інформації про умови ринку. Відбувається своєрідне стимулювання передачі за кордон конкурентоспроможних українських технологій.

Очевидними перевагами впровадження інновацій харчової промисловості є: значне зростання продуктивності внаслідок автоматизації виробництва; покращення якості продукції; розширення ринків збуту продукції; підвищення конкурентоспроможності продукції [13; 14].

Інноваційні харчові технології комплексної переробки аграрної сировини та модернізація підприємств, їхня енергоефективність мають стати стратегічними напрямками подальшого розвитку харчової промисловості як основи продовольчої безпеки держави [15, с. 218].

Висновки. Для переходу українських підприємств харчової промисловості на шлях інноваційного розвитку потрібно задіяти наявні важелі та інструменти державної політики. На підставі лише ринкових принципів не можливо повністю модернізувати українські підприємства, забезпечити умови інноваційного розвитку. Для розвитку інноваційної моделі підприємництва не достатньо тільки декларації намірів та фіксації їх у програмних документах на державному чи місцевому рівнях. Пріоритетними завданнями державного регулювання інноваційного розвитку на найближчу перспективу мають стати:

1. Стимулювання інноваційної діяльності шляхом: спрощення процедур ліцензування та патентування; підвищення ефективності технічного регулювання; відновлення довіри бізнесу до держави через застосування системи преференцій (наприклад, скорочення часу на реєстрацію або отримання ліцензій, зменшення кількості перевірок тощо); використання передового світового досвіду для вдосконалення норм українського законодавства.

2. Удосконалення системи захисту права інтелектуальної власності. Тут важливо вживати ефективних заходів із припинення та попередження правопорушень у сфері інтелектуальної власності; забезпечити захист прав у судовому та адміністративному порядку; створити ефективний механізм покарання.

3. Розробка державної стратегії інноваційного розвитку харчової промисловості. Одним із пріоритетних шляхів розвитку у цій галузі є використання автоматизованих ліній, роботизації, інформаційних систем, кібернетизації, штучного інтелекту в прогнозуванні попиту на продукцію.

4. Збереження та розвиток кадрового потенціалу: закріплення кадрів на підприємствах через систему держзамовлення; стимулювання молодих спеціалістів на основі виділення субсидій на придбання житла.

Подальшого ґрунтовного дослідження вимагає проблема залучення інвестицій від українських та закордонних інвесторів як додаткового джерела фінансових ресурсів інноваційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення : 9.12.2020).
2. Інноваційна діяльність в Україні у 2019 році: науково-аналітична доповідь. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2020/08/za-2019-1-1.pdf> (дата звернення : 9.12.2020).
3. Крисанов Д.Ф. Інноваційна діяльність підприємств харчової промисловості України. URL : http://www.nbuuv.gov.ua/j-pdf/vkpruen_2011_4_30.pdf (дата звернення : 10.12.2020).
4. Бердар М.М. Оцінка інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. С. 20–26.
5. Гарбар В.А. Аналіз інноваційної активності підприємств харчової промисловості України. *Агросвіт*. 2019. № 20. С. 38–44.
6. Мохонько Г., Клименко К. Стан розвитку інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості в Україні. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : зб. тез доп. I Міжнародної наук.-практ. конф., 23 квіт. 2020 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2020. С. 184–185.
7. Филюк Г.М. Бар'єри на шляху інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств та їх подолання. *Науковий вісник : Економіка і регіони Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка*. 2016. № 4. С. 10–15.

8. Global Innovation Index 2019. Ukraine. URL : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019/ua.pdf (дата звернення : 8.12.2020).
9. The Global Competitiveness Report 2019. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення : 8.12.2020).
10. Readiness for the Future of Production Report 2018. URL : http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf (дата звернення : 8.12.2020).
11. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році : аналітична доповідь. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2019/07/03/stan-innov-diyaln-2018f.pdf> (дата звернення : 11.12.2020).
12. Рубан Д.А. Коррупция как фактор и следствие развития инновационных систем. *Вестник УрФУ. Серия экономика и управление*. 2017. № 2. С. 265–287.
13. Дискіна А.А., Богаченко Я.В. Напрями стимулювання інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 582–585.
14. Мармуть Л.О. Інноваційні засади розвитку харчової промисловості України. URL : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/10/8.pdf> (дата звернення : 11.12.2020).
15. Сичевський М.П. Харчова промисловість як основа продовольчої безпеки та розвитку держави. Київ : Аграрна наука, 2019. 388 с.
16. Калетнік Г. М., Гончарук Т. В. Інноваційне забезпечення розвитку біопаливної галузі: світовий та вітчизняний досвід. *Бізнес Інформ*. 2013. №9. – С. 155–160.
17. Шпикуляк О.Г., Грицаєнко М.І. Розвиток інноваційної діяльності в аграрній сфері: менеджмент та ефективність: Монографія. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. 424 с.

References

1. State Statistics Service of Ukraine. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed : 9.12.2020).
2. Innovation activity in Ukraine in 2019 : scientific and analytical report. Available at : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2020/08/za-2019-1-1.pdf> (accessed : 9.12.2020).
3. Krysanov, D.F. Innovatsiina diialnist pidpriemstv kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Innovative activity of food industry enterprises of Ukraine]. Available at : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/vkpnuen_2011_4_30.pdf (accessed : 10.12.2020).
4. Berdar, M.M. (2018). Otsinka innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Estimation of innovative development of enterprises of the food industry of Ukraine]. *Investytsii : praktyka ta dosvid – Investments : practice and experience*, 12, 20–26. [in Ukrainian].

5. Harbar, V.A. (2019). Analiz innovatsiinoi aktyvnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Analysis of innovative activity of food industry enterprises of Ukraine]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 20, 38–44. [in Ukrainian].
6. Mokhonko, H., Klymenko K. Stan rozvytku innovatsiinoho potentsialu pidpriemstv kharchovoi promyslovosti v Ukraini [The state of development of innovative potential of food industry enterprises in Ukraine]. Proceedings of the *Biznes, innovatsii, menedzhment : problemy ta perspektyvy* (Ukraine, Kiev, 2020), *Kiev, Biznes, innovatsii, menedzhment t: problemy ta perspektyvy*, 184–185. [in Ukrainian].
7. Fyliuk, H.M. (2016). Bariery na shliakhu innovatsiinoho rozvytku vitchyznianskykh promyslovykh pidpriemstv ta yikh podolannia [Barriers to the innovative development of domestic industrial enterprises and their overcoming]. *Naukovyi visnyk : Ekonomika i rehiony Poltavskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytet imeni Yurii Kondratiuka – Scientific Bulletin : Economics and Regions of Yuri Kondratyuk Poltava National Technical University*, 4, 10–15. [in Ukrainian].
8. Global Innovation Index 2019. Ukraine. Available at : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019/ua.pdf (accessed : 8.12.2020).
9. The Global Competitiveness Report 2019. Available at : http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (accessed : 8.12.2020).
10. Readiness for the Future of Production Report 2018. Available at : http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf (accessed : 8.12.2020).
11. The state of innovation and technology transfer activities in Ukraine in 2018: analytical report. Available at : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2019/07/03/stan-innov-diyaln-2018f.pdf> (accessed : 11.12.2020).
12. Ruban, D.A. (2017). Korruptsiya kak faktor y sledstvye razvytyia ynnovatsyonnykh system [Corruption as a factor and consequence of the development of innovation systems] *Vestnyk UrFU. Seryia ekonomyka y upravlenye – UrFU Bulletin. Economics and Management Series*, 2, 265–287. [in Russian].
13. Dyskina, A.A., Bohachenko, Ya.V. (2016). Napriamy stymuliuvannia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv kharchovoi promyslovosti v Ukraini [Directions for stimulating innovative development of food industry enterprises in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, 10, 582–585. [in Ukrainian].
14. Marmul, L.O. Innovatsiini zasady rozvytku kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Innovative principles of development of the food industry of Ukraine]. Available at : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/10/8.pdf> (accessed : 11.12.2020).
15. Sychevskyi, M.P. (2019). Kharchova promyslovist yak osnova prodovolchoi bezpeky ta rozvytku derzhavy [Food industry as a basis for food security and state development]. *Kyiv Ahrarna nauka*. 388 p. [in Ukrainian].

16. Kaletnik G. M., Honcharuk T. V. (2013). Innovatsiine zabezpechennia rozvytku biopalyvnoi haluzi: svitovyi ta vitchyzniani dosvid [Innovative support of biofuel industry development: world and domestic experience]. *Biznes Inform.* №9. p. 155–160. [in Ukrainian].

17. Shpykuliak O.H., Hrytsaienko M.I. (2016). Rozvytok innovatsiinoi diialnosti v ahraryi sferi: menedzhment ta efektyvnist [Development of innovative activity in the agricultural sphere: management and efficiency]: Monohrafiia. Kherson: OLDI-PLIuS, 424 p. [in Ukrainian].

Відомості про авторів

КОВАЛЕНКО Ольга Володимирівна – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу економічних досліджень, Інститут продовольчих ресурсів НААН України (02002, м. Київ, вул. Євгена Сверстюка (Марини Раскової), 4А, e-mail: okovalenko0960@gmail.com).

ГАРБАР Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри аграрного менеджменту та маркетингу, Вінницький національний аграрний університет (21000, м. Вінниця, вул. Пирогова, 3, e-mail: garbar_janna@ukr.net).

KOVALENKO Olga – Doctor of Economic Sciences, Senior Research Fellow, Head of the department of economic research, Institute of Food Resources of NAAS of Ukraine (02002, 4A Yevhen Sverstyuk (Marina Raskova) st., Kyiv, e-mail: okovalenko0960@gmail.com).

HARBAR Zhanna – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor. Professor of the Department of Agrarian Management and Marketing, Vinnytsia National Agrarian University ((21000, 3 Pirogova St., Vinnytsia, e-mail: garbar_janna@ukr.net).

Коваленко Ольга Владимировна – доктор экономических наук, старший научный сотрудник, заведующая отделом экономических исследований, Институт продовольственных ресурсов НААН Украины (02002, г. Киев, ул. Евгения Сверстюка (Марины Расковой), 4А, e-mail: okovalenko0960@gmail.com).

ГАРБАР Жанна Владимировна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры аграрного менеджмента и маркетинга, Винницкий национальный аграрный университет ((21000, г. Винница, ул. Пирогова, 3, e-mail: garbar_janna@ukr.net).